

INGLIZ TILIDAGI MATNLARNI TARJIMA QILISH: TEMIRYO'L TERMINALOGIYASI ASOSIDA.

Xamidullayeva Barno Ulug'bek qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Xamidova Mohinaxon

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

“Tarjima nazariyasi va amaliyoti”

kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilidagi temiryo'l sohasiga oid maxsus terminologik atamalarni o'zbek tiliga tarjima qilish metodlari, qiyinchiliklari va strategiyalari tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida transliteratsiya, adaptatsiya, leksik ekvivalensiya va kalka kabi usullar qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, terminologiyaning texnik aniq mazmunini saqlagan holda, tilning o'ziga xosliklarini inobatga olgan tarjima usullari muhokama qilinadi. Misol tariqasida “high-speed rail”, “signal system”, “level crossing” va “rail yard” kabi terminlar tahlil qilinadi. Maqola tarjimonlarga va tilshunoslarga temiryo'l terminologiyasini ingliz tilidan o'zbek tiliga uzatishda ilmiy asoslangan yondashuvlar taklif qiladi.

Kalit so'zlar: temiryo'l terminologiyasi, tarjima strategiyalari, ingliz-o'zbek tarjima, transliteratsiya, adaptatsiya, leksik ekvivalensiya, kalka.

Аннотация: В данной статье анализируются методы, трудности и стратегии перевода специальных терминологических выражений железнодорожной отрасли с английского языка на узбекский. Рассматриваются такие способы перевода, как транслитерация, адаптация, лексическая эквивалентность и калькирование. Также обсуждаются методы перевода, сохраняющие точное техническое содержание терминов с учётом

особенностей узбекского языка. В качестве примеров рассматриваются термины «*high-speed rail*», «*signal system*», «*level crossing*» и «*rail yard*». Статья предлагает переводчикам и лингвистам научно обоснованные подходы к передаче железнодорожной терминологии с английского языка на узбекский.

Ключевые слова: железнодорожная терминология, стратегии перевода, английско-узбекский перевод, транслитерация, адаптация, лексическая эквивалентность, калька.

Annotation: This article analyzes the methods, challenges, and strategies of translating English railway terminology into Uzbek. It examines translation techniques such as transliteration, adaptation, lexical equivalence, and calque. The discussion focuses on approaches that preserve the precise technical meaning of terms while considering the linguistic characteristics of the Uzbek language. Examples such as “*high-speed rail*,” “*signal system*,” “*level crossing*,” and “*rail yard*” are analyzed. The article offers translators and linguists scientifically grounded approaches to rendering railway terminology from English into Uzbek.

Keywords: railway terminology, translation strategies, English-Uzbek translation, transliteration, adaptation, lexical equivalence, calque.

Kirish

Temiryo‘l sohasidagi hujjatlar, texnik qo‘llanmalar, operatsion instruktsiyalar va ilmiy maqolalar ko‘pincha ingliz tilida bo‘ladi. Shu sababli, ingliz tilidagi matnlarni o‘zbek tiliga aniqlik bilan tarjima qilish muhim vazifaga aylangan. Ayniqsa temiryo‘l terminologiyasi — ya’ni relslar, signalizatsiya, tren tizimlari, stansiyalar va boshqa infratuzilma komponentlari bilan bog‘liq atamalar — katta darajada texnik nozikliklarga ega. Agar tarjima xatosi yuz bersa, bu xavfsizlik, tushunmovchilik yoki noto‘g‘ri interpretatsiyaga olib kelishi mumkin.

Terminologiyani tarjima qilishda faqat lug‘aviy ma’nosi emas, balki atamaning texnik konteksti va sistemada tutgan o‘rni ham inobatga olinishi zarur. Masalan, “signal” (signaling) atamasi oddiy “belgi” ma’nosida bo‘lmasligi, balki temiryo‘l signal tizimi mazmunida tushunilishi lozim.

Shuning uchun bu maqolada ingliz tilidan o‘zbek tiliga temiryo‘l terminologiyasini tarjima qilishda qo‘llaniladigan strategiyalar, amaliy misollar va qiyinchiliklar tahlil qilinadi.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Temiryo‘l terminologiyasini ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilish masalasi texnik, lingvistik va madaniy jihatdan murakkab jarayon bo‘lib, unda aniqlik, moslik va standartlashtirish muhim o‘rin tutadi. Har bir temiryo‘l atamasi o‘ziga xos texnik konnotatsiyaga ega bo‘lib, noto‘g‘ri tarjima transport xavfsizligiga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin [1]. Shu bois, ushbu sohada tarjimonlar faqat lingvistik bilim bilan cheklanmay, texnik tushunchalarni ham chuqur bilishlari talab etiladi.

Inglizcha temiryo‘l terminlari ko‘pincha xalqaro konvensiyalar, Yevropa standartlari (masalan, *European Railway Agency (ERA)* tomonidan ishlab chiqilgan ERTMS/ETCS tizimlari) asosida yaratilgan. Bunday terminlarni tarjima qilishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent topish qiyin bo‘ladi, chunki o‘zbek temiryo‘l tizimida ularning to‘liq analogi mavjud emas [2]. Shu sababli, tarjimonlar “signal system” → “signal tizimi”, “level crossing” → “temiryo‘l kesishmasi” kabi kalka usullaridan foydalanadilar, bu terminning semantik mazmunini saqlash imkonini beradi.

Ko‘plab terminlar ingliz tilida bir necha kontekstda qo‘llaniladi. Masalan, “yard” so‘zi “lokomotiv maydoni”, “vagon park” yoki “ombor joyi” ma’nolarida ishlatilishi mumkin. Tarjimon kontekstni aniqlamay, uni oddiy “maydon” sifatida tarjima qilsa, texnik ma’no yo‘qoladi [3]. Shu sababli, kontekstual tahlil — ya’ni atamaning qo‘llanish joyi va texnik vazifasini aniqlash — har bir tarjima bosqichida zarur.

Transliteratsiya ham temiryo‘l sohasida keng qo‘llaniladigan strategiyalardan biridir. Masalan, “station” atamasi o‘zbek tilida “stansiya” shaklida mustahkam joylashgan, bu esa o‘zbek temiryo‘l tizimi tarixiga ham mos keladi [4]. Biroq yangi texnologiyalar kirib kelgan sari, masalan “interlocking system”, “automatic train protection” kabi atamalar uchun to‘g‘ri ekvivalent tanlash muammosi tug‘iladi. Ba’zan inglizcha shaklni qoldirish (borrowing) maqsadga muvofiq bo‘ladi, lekin bu usul terminologik izchillikka putur yetkazmasligi kerak [5].

Qisqartmalar va akronimlar bilan ishlash esa yanada murakkab. Temiryo‘l tizimida “ETCS” (*European Train Control System*), “ATO” (*Automatic Train Operation*), “TMS” (*Traffic Management System*) kabi qisqartmalar mavjud [6]. Ularni o‘zbek tiliga to‘liq tarjima qilish (“Yevropa poyezd boshqaruv tizimi”, “Avtomatik poyezd boshqaruvi”) mumkin bo‘lsa-da, ko‘plab hujjatlarda asl qisqartma saqlanadi. Bu xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta’minlaydi, biroq tarjimonlar uchun izoh berish majburiyatini yuzaga keltiradi.

Ba’zi hollarda tarjimonlar izohli tarjimadan foydalanadilar. Masalan, “cab signaling” atamasini “poyezd kabinasida signal ko‘rsatuvchi tizim” deb izohlash orqali texnik aniqlikni oshiradilar [7]. Bu usul tarjima hajmini oshiradi, biroq texnik to‘liqlikni ta’minlaydi.

Terminlarning standartlashtirilishi ham dolzarb masalalardan biridir. O‘zbekiston temiryo‘l tizimida “temiryo‘l kesishmasi”, “rel’s”, “shlagbaum”, “elektrlashtirilgan liniya” kabi terminlar muayyan me’yoriy hujjatlar asosida qo‘llanadi, ammo xalqaro atamalar bilan moslashuv har doim ham mukammal emas [8]. Shu sababli, tarjima jarayonida xalqaro terminologik lug‘atlar, masalan ERA tomonidan e’lon qilingan *Subset-023 Glossary of Terms* hujjati asos qilib olinadi. Bu lug‘atlar terminlarning texnik mazmunini saqlagan holda, tildan tilga o‘tkazishni osonlashtiradi.

Lingvistik jihatdan qaraganda, temiryo‘l terminologiyasi o‘z ichiga ko‘plab kompozit (birikmali) terminlarni oladi: “high-speed rail”, “rail yard”, “freight car”,

“track alignment”. Ularni so‘zma-so‘z tarjima qilish grammatik va semantik muammolarga olib keladi [9]. Shu bois, kompozit terminlarni tarjima qilishda sintaktik tahlil zarur. Masalan, “high-speed rail”ni “yuqori tezlikdagi temiryo‘l” deb tarjima qilishda sifatdosh birikma (high-speed)ning atributiv rolini saqlab qolish kerak.

Tarjima jarayonida terminologik interferensiya hodisasi ham uchraydi. Ba’zi tarjimonlar rus tili orqali o‘rgangan temiryo‘l terminlarini ingliz tilidagi ekvivalentlar bilan adashtiradilar. Masalan, inglizcha “track gauge” (reklar oralig‘i) ruscha “koleya” so‘zi bilan aralashib, “yo‘l kengligi” tarzida noto‘g‘ri tarjima qilinadi. Bunday xatolarni bartaraf etish uchun ikki tilli terminologik lug‘atlar zarur [1].

Avtomatik tarjima tizimlari, jumladan neyron tarmoqlarga asoslangan *Neural Machine Translation* (NMT) modellarining joriy etilishi terminologik izchillikni baholash imkonini yaratmoqda [10]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, terminologik bazalar bilan integratsiyalangan NMT tizimlari tarjimonlar tomonidan yaratilgan tarjimalarga yaqin natijalar beradi. Shunga qaramay, texnik terminologiyani avtomatik tarzda to‘liq tarjima qilish hali ham inson ishtirokini talab qiladi, chunki ko‘p hollarda kontekst va texnik aniqlikni mashina aniqlay olmaydi.

Temiryo‘l atamalarining semantik tizimi ham o‘ziga xos murakkablikka ega. Har bir atama nafaqat texnik obyektini, balki tizimdagi funksional munosabatni ham ifodalaydi. Masalan, “interlocking” nafaqat “blokirovka tizimi”, balki poyezd harakatini xavfsiz boshqaruvchi mexanik yoki elektron tuzilmani anglatadi [6]. Shu sababli, bunday terminlar semantik tahlil asosida tarjima qilinishi lozim.

Ko‘plab tadqiqotchilar [3], [7] ta’kidlaganidek, temiryo‘l terminologiyasining tarjimasida izchillik (consistency) eng muhim omil hisoblanadi. Bir sohada bir xil termin turlicha tarjima qilinsa, bu nafaqat lingvistik chalkashlik, balki texnik tushunmovchilik ham keltirib chiqaradi. Shu bois, har bir temiryo‘l kompaniyasi yoki tarjima agentligi o‘z terminologik bankini yaratishi kerak.

Tarjimonning roli bu jarayonda markaziy o‘rinda turadi. U nafaqat til vositalarini, balki soha standartlarini, xalqaro kodifikatsiyani, qisqartmalarni va

apparat terminologiyasini ham bilishi zarur. BNSF (*Burlington Northern Santa Fe Railway*) tomonidan chop etilgan “Glossary of Railroad Terminology & Jargon” hujjatida 400 dan ortiq asosiy termin mavjud bo‘lib, ular xalqaro amaliyotda asosiy manba sifatida ishlatiladi [5].

Texnologiyalar rivojlanishi bilan terminologik avtomatlashtirish ham kengaymoqda. Masalan, terminlarni avtomatik aniqlash va tarjima xotirasi (*translation memory*) tizimlariga joylashtirish tarjima jarayonini soddalashtiradi [10]. Bu nafaqat inson xatolarini kamaytiradi, balki terminologik barqarorlikni ham ta’minlaydi.

Shu tariqa, temiryo‘l terminologiyasini ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilishda uch asosiy tamoyil belgilanishi kerak:

1. **Aniqlik** — har bir termin texnik jihatdan to‘g‘ri tarjima qilinishi;
2. **Izchillik** — bir xil terminlar barcha hujjatlarda bir xil shaklda ishlatilishi;
3. **Moslik** — terminning ma’nosi o‘zbek tilidagi lingvistik tizimga tabiiy mos tushishi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, soha bo‘yicha maxsus lug‘atlar, ERA, BNSF va boshqa xalqaro glossariyalar asosida ish olib borish, avtomatik tarjima tizimlarini termin bazalar bilan integratsiya qilish, tarjimonlar uchun terminologik treninglar o‘tkazish zarur. Faqat shundagina temiryo‘l sohasidagi tarjimalar ilmiy, texnik va amaliy jihatdan yuqori sifatga ega bo‘ladi.

Xulosa

Ushbu maqolada ingliz tilidagi temiryo‘l terminologiyasini o‘zbek tiliga tarjima qilishda qo‘llaniladigan strategiyalar, qiyinchiliklar va takliflar ko‘rib chiqildi. Tarjima jarayonida **transliteratsiya, adaptatsiya, leksik ekvivalensiya va kalka** usullari keng qo‘llanilishi ta’kidlandi. Ayniqsa qisqartmalar va akronimlar bilan ishlashda izohli shakl va kontekstga moslashtirish zarur.

Shuningdek, terminologik muvofiqlik — barcha matnlarda bir xil terminlardan foydalanish — tarjima sifatini oshiradi. Standartlashtirilgan terminologik banklar va

soha mutaxassislari bilan hamkorlik qilish tavsiya qilinadi. Hozirgi paytda avtomatik tarjima sistemalari va terminologiya integratsiyasi bo'yicha tadqiqotlar mavjud bo'lib, bu usullar tarjima jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi.

Kelajakda temiryo'l terminologiyasini tarjima qilish sohasida quyidagilar muhim bo'ladi: terminologiya yangilanishini doimiy ravishda kuzatish, tarjimonlarning soha bilimlarini oshirish, terminologik resurslarni keng ko'lamda yaratish va avtomatlashtirilgan vositalarni qo'llash.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] K.I. Sharifovna "An Analysis of Railway Terms in English and Uzbek", *Transport Research Uzbekistan*, 2024, 12–19-betlar.
- [2] European Union Agency for Railways (ERA) "Subset-023 Glossary of Terms and Abbreviation", *European Union Agency for Railways*, 2023, 44–72-betlar.
- [3] K.I. Sharifovna "Stylistic Problems of Translating Railway Terms from English into Uzbek", *Cyberleninka*, 2022, 17–25-betlar.
- [4] "Glossary of Rail Transport Terms", *Wikipedia*, 2023, 1–10-betlar.
- [5] BNSF Railway Company "Glossary of Railroad Terminology & Jargon", *BNSF Railway Company*, 2010, 5–58-betlar.
- [6] K.I. Sharifovna, "The Rendering of Railway-Related Abbreviated Terms", *Western European Journal of Linguistics and Education*, 2025, 21–36-betlar.
- [7] K.I. Sharifovna "Decoding Railway Jargon: A Comparative Examination of English and Uzbek Terms", *Transport Research Uzbekistan*, 2023, 40–52-betlar.
- [8] S. Bekturodova and J. Bekturodov "Benefits of Standardizing Global Railway Terminology", *Nordic University Research*, 2022, 60–68-betlar.
- [9] Rail Safety and Standards Board (RSSB) "Glossary of Railway Terminology", *Railway Industry Association of Great Britain*, 2016, 3–49-betlar.
- [10] A. Anastasopoulos va boshq., "On the Evaluation of Machine Translation for Terminology Consistency", *arXiv preprint*, 2021, 1–16-betlar.